

УДК 340.12 : 323.27 (497.11) „1804/1813”

Изворни научни рад

Предато: децембар 2004.

BIBLID: 0550-2179, 38 (2004) 2:1: p. 53-71

*Др Гордана Вукадиновић, редовни професор
Правног факултета у Новом Саду*

КОНТИНУИТЕТ И ДИСКОНТИНУИТЕТ У ПРАВУ У ДОБА ДРУШТВЕНИХ ПРОМЕНА

Сажетак: *Одбацујући редукционистичка схватања права која поједностављују стварности, аутор се одређује за интегралистичко поимање права, и долази до шире концептуалне оквира за даљу анализу предмета истраживања. Затим разликује хијерархијско и научно значење израза правни систем иј. национални и историјски. Револуцију схвата као континуиране дисконтинуитета и дисконтинуитет континуитета. Што се тиче правних вредности и револуције аутор у функцији реализације слободе, поред реда и мира анализира се и правну сигурност. У том смислу, свако право – и изв. старо и ново, које у датим оквирима нужности успева да афирмише, односно да помогне афирмацији историјски оптималних могућности човека и друштва у одређеном историјском тренутку - у суштини је средство слободе. Критеријум остварења циља револуције се непосредно изводи из оквира историјске ситуације.*

Кључне речи: *Континуитет. Дисконтинуитет. Револуција. Друштвене промене. Правни систем. Правне вредности.*

I

Први српски устанак стално и изнова представља предмет интересовања не само историчара, већ и правника, политиколога, књижевника¹, социоллингвиста и других стваралаца.

Са становишта правне науке, посебно опште теорије права постављају се изузетно значајна, многобројна, и сложена питања. Једно од њих је однос правног система и револуције, одн. шта се збива са правом у доба друштвених преврата, шта је са континуитетом и дисконтинуитетом у праву? У том смислу научна анализа, која има амбицију да размотри овај однос мора почети са елементарним одређењем основних појмова: права, тј. правног система и друштвених промена, посебно, револуције, континуитета и дисконтинуитета.

Међу питањима на која правна наука није дала коначан и потпун одговор јесте и питање шта је право. Историјски посматрано постоји мноштво теорија, школа и праваца који различито одређују појам права. Само, у савременој теорији и филозофији права поред „традиционалних” постоји више од десет праваца истраживања који обележавају „мапу” савремених схватања права. Међу њима најзначајнији су: аналитичка правна теорија, теорија система, дијалектичка аргументација и топичка јуриспруденција, теорија јуристичког дискурса, покрет *Critical Legal Studies*, школа економске анализе права, наративна теорија права, деконструкционизам у праву и др.² Остављајући по страни многобројне спорове и вишесмислености око појма права, уочавају се три основне димензије стварности: нормативна, вредносна и релацијска, на које се мисли када се говори о праву. Ако се тако, право схвати интегралистички, „тродимензионално”, онда се оно исказује као посебан друштвени процес у коме су понашања, вредносни ставови и нормативна сфера узрочно и функционално повезани и међузависни. Право чини динамичко јединство норми, одређених конфликтних друштвених односа, вредносних ставова и циљева. Ово правнотеоријско становиште обједињује тријадну структуру права: нормативну, социолошку (или релацијску) и вредносну (аксиолошку) димензију. Одбацујући редукционистичка схватања права која поједностављују стварност, а одредељујући се за интегралистичко поимање права, долазимо до тројног концептуалног оквира за даљу анализу предмета нашег истраживања.

Ако се право узме у свом нормативном делу, не као хаотично мноштво, већ као кохерентно јединство правних норми, онда је за његову спознају и спознају револуције потребно поћи од правног система. Израз *правни систем*, односно систем права као синтагма, постоји и у другим језицима³. Међутим у теорији, али и социологији права, наилази се на различита значења израза

¹ в. најновији рад С. Велмар-Јанковић: *Воспаније*, Београд, 2004.

² Г. Вукадиновић, Р. Степанов: *Теорија права I*, Петровадин, 2001, 22 и даље.

³ На пример, у енглеском *Legal System, System of Law*; у француском *système juridique*; у италијанском, *sistema giuridico*; у немачком језику *Rechtssystem, Rechtliche System*, итд.

правни систем, што је делом последица чињенице да се не разликују правни систем и правни поредак⁴, или се у правној литератури термини, систем и правни поредак уопште, па, дакле, и правни систем и поредак употребљавају као синоними. Ево једног карактеристичног мишљења о односу ова два израза. „Не постоји погоднији термин од термина ‘поредак’, мада понекад, уместо њега могу да послуже појмови ‘систем’, ‘структура’, или ‘образац’. Наравно, појам ‘поредак’ има дугу историју у друштвеној науци”⁵. „Али се у скоријим временима уопштено избегава, углавном због двосмислености његовог значења и честог повезивања са ауторитарним гледиштима”. Ипак, не можемо без њега а и од погрешног тумачења ћемо се сачувати ако оштро дефинишемо општи смисао у којем ћемо га користити⁶. На истом месту Ф. Хајек упућује на свој есеј *О теорији сложених феномена*⁷. Он, тј. поредак „је резултат методолошких разматрања која су ме довела до тога да наставим са употребом непопуларне идеје ‘поретка’”⁸. Такође, и у делу *Контрареволуција науке* Ф. Хајек истиче „ако друштвени феномени не показују поредак осим ако су свесно планирани онда, заиста нема места за теоријске науке о друштву и постојали би, као што се често тврди, само проблеми психологије”⁹. Затим наводи, да се у неким радовима колебао па је појам систем често користио у готово истом смислу у којем овде користи поредак, који му још увек изгледа бољи закључује Хајек¹⁰.

По нашем мишљењу правни систем се разликује од правног поретка јер чини његов део. Са друге стране, правни поредак је шири појам, пошто обухвата и нормативан (правне норме и правне акте) и фактички елемент (правне односе). Правни поредак представља „конкретан скуп правних норми чврсто међу собом повезаних које се више или мање остварују у односима међу људима, који се понашају по њима”, тј. правни поредак је једна сложена појава састављена од општих и појединачних правних аката односно, норми и људских радњи у којима се правне норме остварују¹¹.

⁴ О тој разлици види детаљније Г. Вукадиновић, Р. Степанов: *Теорија државе и права*, Петроварадин, 2003, 349 и даље.

⁵ Изгледа да коришћење идеје поретка у политичкој теорији иде све од св. Августина.

⁶ Ф. А. Хајек: *Право, законодавство и слобода*, Београд, Подгорица, 2002, 42

⁷ Ф. А. Хајек: *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, London and Chicago, 1967.

⁸ Исто.

⁹ Ф. А. Хајек: *Контрареволуција науке*, Подгорица, 1999, 39

¹⁰ Ф. А. Хајек: *Право, законодавство и слобода*, 42

¹¹ Р. Лукић: *Увод у право*, Београд, 1988, 199

II

Први пут¹² срећемо значење правни систем, готово индентично данашњем у XVIII веку, код Бентама као *Systems of Law* и код Жан-Жак Русоа у *Contrat social* у коме помиње различите законодавне системе. Све до XIX века правни систем означава скуп правних норми једног друштва, пре свега, скуп закона. Током XIX века испитивање правног система добија на замаху, нарочито у оквиру историјско – правне школе, да би у XX веку постигло завидан ниво како у општој теорији права, тако и у социологији и антропологији права.

Најдоследније залагање у поимању права као система и разликовања правног система од правног поретка налазимо у *Чистој теорији права* Ханса Келзена, према коме : „Право није, како се понекад каже, правило. Оно је скуп правила која имају ону врсту јединства коју ми схватамо као систем. Немогуће је схватити природу права ако своју пажњу ограничимо на једно изоловано правило. Односи који повезују појединачна правила једног правног поретка су, такође, битни за природу права. Једино на основу јасног схватања тих односа који чине правни поредак може се потпуно схватити природа права”.¹³ Систем права на сличан начин везан је за схватање права и у оквиру скандинавског реализма, нарочито А. Роса¹⁴, аналитичке теорије права Х. Л. А. Харта и ХХ. Раза¹⁵, и у англоамеричкој јуриспруденцији, у монументалном делу Р. Паунда *Јуриспруденција*¹⁶. С друге стране, и неки од аутора, који су заступници социолошких теорија права, описују и објашњавају целину веза између система правних норми и друштвених односа са којима су норме повезане (на пример: Ж. Гурвич и Ж. Карбоније)¹⁷.

Из мноштва значења израза правни систем издвајамо схватање које нам уноси јасноћу у разумевању сложене проблематике правног система, његовог

¹² Посматрано историјски, почетке систематизације права налазимо у старом Риму код Гаја у његовој трипартицији – лица, ствари и тужбе. У XIII веку поновним откривањем Аристотелове логике и преласком од глоса ка коментарима, јавила се постепено идеја права као једног системског здања. У XVI и XVII веку идеја система права јавља се не само на теоријском него и на практичном нивоу, изражена различитим изразима: умеће (*ars*), подела (дистрибутио), закони (*leges*), итд., у делима Алтузиуса *De arte jurisprudentiae Romanorum*, Бодена *Distributio iuris universi*, Бректона *De legibus et consuetudinibus Angliae*, и Дома *Les loix civiles dans leur ordre naturel*. (Види тематски број *Archives de philosophie du droit* посвећен систему права, а нарочито прилоге J. Gaudemet: *Tentatives de sistematisation du droit à Rome*, *Archives de philosophie du droit*, 1986, Т. 31, 11; R. S_ve: *Introduction, Archives de philosophie du droit*, 6).

¹³ Х. Келзен: *Општа теорија права и државе*, Београд, 1998, 55 и даље. Слично схватање налазимо и у нашој теорији права код Р. Лукића, по коме је „Право скуп норми које примењује држава”. (Р. Лукић: *Увод у право*, 31).

¹⁴ А. Рос: *Право и правда*, Подгорица, 1996.

¹⁵ Н. Л. А. Hart: *Појам права*, Подгорица, 1994; J. Raz: *The Concept of a Legal System*, Oxford, 1970.

¹⁶ Р. Паунд: *Јуриспруденција*, књ. 1-3, Подгорица, 2000.

¹⁷ Ж. Гурвич: *Социологија права*, Подгорица, 1997, 235-261; Ж. Карбоније: *Правна социологија*, Сремски Карловци, Подгорица, 1992.

континуитета и дисконтинуитета у доба друштвених преображаја. С једне стране, правне норме разврставају, систематизују, или сређују уставотворни законодавни органи према њиховој правној снази на више и ниже норме. То је хијерархијско значење израза правни систем. Поред назива *хијерахијски*, среће се, као синоним, израз *фактички*, или *вертикални*. На тај начин, динамичко мноштво правних норми у сваком друштву чини целину, а не хаотичан скуп, „једно релативно стабилно и кохерентно јединство где владају посебне законитости и поступци њиховог стварања, примене, мењања и престанка”¹⁸.

С друге стране значење израза правни систем односи се на систематизовање или сређивање правних норми према њиховом садржају, односно, друштвеним односима који се нормама уређују. Тако правни систем чини динамичку, логички сређену и непротивуречну целину многобројних општих правних норми једног правног поретка¹⁹. Ова друга појава назива се научни правни систем и у вези је са првом, чинећи укупност општих правних норми које правна наука сређује у једну кохерентну целину према неким обележјима њиховог садржаја, тј. према сродностима и разликама друштвених односа који су тим нормама регулисани. У класификацији норми, у научном правном систему важну улогу има научно утврђивање функције правних норми у животу. На тај начин право постаје приступачно за свакога кога оно интересује и ко по праву треба да се понаша. Смисао сврставања правних норми у систем испољава се у олакшаном проналажењу правних норми и њиховој примени. Без система била би не само отежана, већ и скоро онемогућена примена права. Поред ове функције у друштвеном животу систематизација служи и томе да се право сазна, схвати и протумачи. Систематизација такође омогућава отклањање противуречности између норми, правних празнина и незаконитости. Поред непосредне практичне примене, систематизација правних норми у правне институције, правне гране и правне области омогућава конституисање научних правних дисциплина. Дакле, тако створен правни систем назива се: *научни правни систем*, с обзиром ко га систематизује, *хоризонтални* у односу на предмет и начин систематизације и *формални*, имајући у виду научно, плански приступ у нормирању друштвених односа. На тај начин разликујемо два значења израза правни систем.

Фактички и научни правни систем имају низ заједничких особина. И један и други састоје се од правних норми међу којима постоје релације међузависности. Прво, постојање фактичког система, као објективног јединства правних норми, чини нужну претпоставку за изградњу научног правног система. Друго, сређивање извора права у научном правном систему обављају научници, правници на основу неких објективних својстава друштвених односа и правних норми из фактичког правног система. Треће, једном изграђен научни правни систем повратно утиче на фактички правни систем: на стварање, примену и престанак правних аката и норми. Научни правни систем нужен је, у првом реду, ради правилне примене права. Он у великој мери помаже доносиоцима

¹⁸ Н. Висковић: *Појам права*, Сплит, 1981, 227

¹⁹ ул. И. Мелвингер: *Увод у право*, Нови Сад, 1965, 314 и 445

општих правних аката јер им указује на правне празнине, садржинске нелогичности, противуречности и друге неусклађености, да би се или извршила измена постојећих, или донели нови општи правни акти којима би се успешније регулисали друштвени односи. Четврто, створен правни систем представља полазну тачку за развој правне науке. Тек кроз систем права општа правна наука у стању је да открије суштину и улогу права у друштву²⁰. Оба наведена правна система, фактички и научни правни систем, јављају се у општем правном искуству и у правној теорији на два нивоа – на нивоу конкретне националне проблематике и на нивоу општетеоријске проблематике.

У фактичком смислу израз национални правни систем представља једно мноштво правних норми које сада важе, или су некада важиле у одређеном друштву. Он се употребљава да означи, на пример, „римски”, „српски средњовековни”, или још уже, правни систем у периоду „борбе за српску државу 1788/1804. до 1833. год.”²¹

На општетеоријском нивоу система испитивање постојећих правних система почиње, како је истакнуто, током XIX века, да би у XX веку достигла пун развој. Традиционална филозофија права и као већи део модерне позитивистичке теорије права полазиле су првенствено од истраживања појединих елемената правне појаве, нарочито од идеје правде, правне норме или појединачног интереса. Савремена правна теорија усмерава се све више на спознају општих законитости састава и деловања целине правне појаве, – што значи првенствено и „непосредно на правни поредак и правни систем”²².

На сличан начин поставља се национална и општетеоријска проблематика научног правног система.

Најпре правна наука изграђује националне, научне системе права, тј. сређује изворе права заједно са правним начелима националног, фактичког правног система, који важи (или је важио) у одређеном времену и на одговарајућем простору, у једну кохерентну целину полазећи од извесних обележија садржаја правне норме и разврставајући их у мноштво правних установа, у мањи или већи број правних грана и правних области. При томе не постоји, као утврђена, једна једина могућа шема у стварању националних научних правних система, тј. „један једини репертоар основа за сређивање правних норми” који би у целини и у појединостима био обавезан за правну науку у свим конкретним историјским условима²³. Не само различите правне системе него, такође, један исти правни систем могуће је научно систематизовати на више различитих начина. Поједини правници, научници, у границама објективних могућности и према извесним циљевима које су себи поставили, врше сврставање полазећи од различитих својстава друштвених односа као основе разврставања.

²⁰ И. Мелвингер: *Увод у право*, Нови Сад, 1965, 446; Н. Висковић: *О правном систему и самоуправном праву, О систему права СФРЈ*, Београд, 1978.

²¹ Љ. Кркљуш: *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, 173

²² Н. Висковић: *О правном систему и самоуправном праву*, 86

²³ Нав. дело: 88

У правној науци до општетеоријских научних система права долази се одбиром и уопштавањем постојећих научних систематизација већег броја националних права. Најчешће су то врло апстрактне шеме за окупљање неких темељних правних установа које су већ утврђене у свим или већини националних научних правних система. У моденој правној науци један од првих и најпознатијих покушаја изграђивања опште теорије научног правног система извршио је Карл Фридрих фон Савињи, а његов програм настасвила је школа појмовне јуриспруденције²⁴.

С обзиром да правни систем поред просторне има и временску димензију²⁵, он је стално подложен променама како правних норми, тако и правних грана и правних области. Иако правни систем карактерише јединство (у коме постоји плурализам) правних норми, оне се мењају, трансформишу током времена. Тако и правне установе нису вечне премда их обележава систематичност и трајање. У конкретном правном систему током историје број, садржај и називи правних установа и грана непрестано се мењају. Промене у друштвеним односима, у нормативним решењима као и у научним критеријумима утичу тако да се неке јединице научног система права гасе, или преображавају, а да истовремено друге настају. Најбрже се наравно, мењају правне норме, као и број, садржаји и називи правних установа (које су најуже јединице класификације с „најлабавијом” материјом), док се знатно спорије мењају број, садржаји и називи правних грана и правних области²⁶.

Поред дневних, „ситних”, еволутивних²⁷ промена у правном систему, постоје и битне радикалне промене – револуције²⁸.

²⁴ Г. Вукадиновић, Р. Степанов: *Теорија права* I, 154-162

²⁵ J.-L. Bergel: *Théorie générale du droit*, Paris, 1985, 115-139; С. Врачар: Историјност државно-правног поретка, *Анали Правног факултета у Београду*, 1991, бр. 1-3, 77

²⁶ Н. Висковић: О правном систему и самоуправном праву, 88 и даље.

²⁷ Анализирајући улогу правника у политичкој еволуцији Ф. Хајек истиче: „правник је нужно више несвесно оруђе, карика у ланцу догађаја које не види као целину, него свесни покретач. Било да делује као судија или онај који скицира статут, њему је дат оквир општих идеја у које морамо да уклопимо његову одлуку и његов задатак је да примени те опште правне принципе, а не да их доводи у питање. Ма колико да је заинтересован за будуће импликације својих одлука, он о њима може да суди само у контексту свих других признатих принципа закона који су му дати. Од суштинског значаја за правно размишљање и праведне одлуке јесте да правник тежи да целину система учини конзистентним”. Међутим, када је у питању улога правника у револуционарном преображају „ситуација је потпуно другачија од када је општа филозофија права, која није у складу са већим делом постојећег права, стекла превагу. Исти правници ће истим навикама и техникама и углавном несвесно, постати револуционарна снага, исто тако ефикасна у детаљном трансформисању права као и претходно у његовом очувању. Исте силе, које су првобитно доприносиле недостатку кретања, сада ће тежити да убрзају промену све док не трансформише укупно право далеко изван тачке коју је било ко могао да предвиди или пожели. Да ли ће тај процес довести до равнотеже или дезинтеграције укупног права, у смислу у којем још разумемо ту реч, зависиће од карактера нове филозофије. (Ф. А. Хајек: *Право, законодавство и слобода*, 67-68).

²⁸ M. Virally: *La pensée juridique*, Paris, 1960, 191-199

Израза *револуција* представља изведеницу од латинске речи *revolvere* која изворно значи обртати, натраг ваљати²⁹. Ова реч се прво јавља у природним наукама, у делу Н. Коперника *De Revolutionibus orbium coelestium*. У терминологији природних наука револуција је означавала стално враћање на исту тачку, стално и периодично кретање, кружно кретање. Али већ од XIV века термин револуција био је коришћен и за означавање друштвених појава. Браћа Вилани из Фиренце употребљавају 1343. године израз *rivoluzione* за нереде и немире који се тада дешавају у Фиренци, а који су по њиховом мишљењу настали под утицајем кретања небеских тела³⁰. Када је појам пренесен с подручја астрономије на подручје социологије дошло је до суштинске промене у значењу појма револуције. Тек од револуције из 1688. године реч револуција почиње да се користи и у приближно свом савременом друштвено-политичком значењу³¹. Заправо, „да би се стигло до прве праве револуције која се таквом декларисала треба стићи у 1789., а декларисући се као таква Француска револуција је преобраћала астрономско значење речи: 'револуција' није више била периодично кретање, већ, напротив, разорни удар. Од тада реч револуција означава раскид... који затим рестаурира власт". Подразумева се, да је у историја било пуно народних побуна и устанака, али то нису биле револуције, јер нису имале план, недостајао им је „пројекат,, биле су то само експлозије. „Исто тако историја је поприште државних удара и дворских побуна, али их не сматрамо револуцијама, јер су изведене 'без маса'. Дакле, револуције су народни устанци мобилисани идејама и идеалима који предвиђају 'нови поредак'. Зато је Француска револуција била нови тип догађаја регистрован и уписан као нови концепт,,³². Од тада револуција означава један тип корених друштвених промена где се нешто „старо” замењује „новим” и другачијим.

На питање зашто је до промене значења израза револуција дошло, одговор није баш сасвим јасан. Због те двоструке употребе овог појма у научне сврхе с једне стране, неки аутори предлажу да треба напустити подручје етимолошког значења термина револуција, које у науци живи само као метафора³³. С друге стране, писци који се залажу у прилог задржавања овог термина истичу његову еластичност, његову широку примену и општу популарност. Израз рево-

²⁹ Енциклопедија лексикографског завода, Т 5, Загреб, 1969. Прецизније револуција значи: „1. Корениту, темељну промену, преврат у друштвено-економским односима, брзи преображај једне преживеле друштвено-економске формације у другу (обично напреднију) насилним путем; 2. Коренит преображај, преокрет у једној области живота и рада (схватању, психи, култури итд.); 3. Врста кретања небеских тела око других небеских тела.” (*Речник Српскохрватског књижевног језика*, књ. 5, Нови Сад, 1973, 477).

³⁰ Д. Симеуновић: *Државни удар или револуција* (Реконструктивни оглед о насиљу и револуцији), Београд, 1991, 9

³¹ Исто.

³² Ђ. Сартори: *Демократија. Шта је то?* Подгорица, 2001, 279

³³ П. Јовановић, Н. Димитријевић: *Савремени политички системи I*, Нови Сад, 1991, 69; А. Künzli: Против парсифалсоцијализма, *Praxis*, 1969, бр. 1-2

луција има сличну судбину као и реч демократија³⁴, због вишезначности и прекомерне употребе ове речи³⁵. У сваком случају револуционарном променом једна „ствар” прелази у другу, мења се њен смисао и суштина, та појава престаје бити то што је била и постаје нешто суштински друго. Револуција је „једини политички догађај који нас усред историје директно и неизбежно суочава са новим почетком”. За разумевање, не само модерних револуција као историјски радикалног чина³⁶, „пресудно је то да су идеја слободе и искуство новог почетка међусобно спојени у самом догађају”³⁷.

И изрази *контиинуиџеџи* и *дисконтиинуиџеџи* нису непознати савременим, пре свега европским језицима. У латинском језику постојао је израз континуитет. Он долази од глагола *continuo* који значи прикључити, свезати са, сјединити, наставити. Континуитетом се означава непрекидност, трајање или повезаност једне појаве. Ипак континуитет је и „нешто више од пуког трајања”³⁸ јер подразумева и „мале континуиране промене”³⁹. Са вредносног становишта, како ка-

³⁴ Аренд Лајпхарт један од најзначајнијих истраживача демократије даје једну „мапу” са 36 демократија. (А. Лајпхарт: *Моделџ демократије*, Београд, Подгорица, 2003, 106-116); Ђовани Сартори указује: „да је расправа о демократији пуна замки. Прва замка је термилолошка: расправља се о речи занемарујући бит. То је прва симплификација о којој ћу да говорим под насловом етимолошка или буквална демократија, друга симплификација је 'реалистичка', боље речено ради се о лошем реализму: то је изјава да је важно само оно што је реално и да идеал није важан. Трећа симплификација је, обрнуто, 'перфекционизам': максималан идеал у све већим дозама. После тога, односно после замки, следићу нит конверзије идеала у реалност: који је то коректан однос између треба-бити и бити. Сви ми мање-више знамо (то је најлакше) како треба да изгледа идеална демократија, али се мало зна (а то је најтеже) о условима могуће демократије”. (Ђ. Сартори: *Демократија. Шта је то?* 92); Поред А. Лајпхарта и Ђ. Сарторија и Роберт Дал истиче: „На самом почетку суочавамо се са чињеницом да се и у уобичајеном и у филозофском речнику реч 'демократија' може исправно употребити да значи како идеал, тако и актуелне, постојеће режџме који су још доста далеко испод тог идеала. Двоструко значење често изазива забуну. Поред тога, ако је демократија истовремено и идеал и стварност која се може достићи, на који начин пресуђуемо да ли је неки конкретни режџм довољно близу идеала да бисмо га сматрали демократским. Проблем није безначајан, јер није реч само о употреби поменутог израза, иако је његов значај мали. Он се састоји у одређивању одговарајућег разумног прага или нивоа. Укратко, како најбоље оценити да је један режџм, систем или процес демократски а не, на пример, олигархијски, аристократски, или онај у коме се на кључне позиције долази искључиво по заслугама (меритократски)? Очигледно је да су нам за то потребни показатељи подобни за примену у свету реалних политичких система. При стварању и примени показатеља демократије ми нужно излазимо из сфере језика, процена и давања судова – у жаргону савремене политичке науке то јест нормативне теорије – и улазимо у више емпиричке воде. Могу ли се и нормативни и емпирички аспект демократије комбиновати у једну јединствену теоријску перспективу? Као што ће се показати у овој књизи, ја верујем да могу, иако је сам тај задатак веома широких размера”. (Р. Дал: *Демократија и њени кријичари*, Подгорица 1999, 62).

³⁵ Д. Симеуновић: *Државни удар или револуција*, 9.

³⁶ Х. Маркузе: *Крај историје. Есеји о ослобођењу*, Загреб, 1972, 57.

³⁷ Х. Арент: *О револуцији. Одбрана јавне слободе*, Београд, 1991, 22.

³⁸ К. Lowith: *Свјетска историја и догађаје сааса*, Загреб, 1990, 49.

³⁹ Г. Петровић: *Филозофија и револуција*, Загреб, 1983, 155.

же Ф Хајек, „када постане јасно да је оно што је омогућила цивилизација била еволуција традиције, можемо бар да кажемо да је спонтана еволуција нужан ако не довољан услов прогреса⁴⁰”.

Израз дисконтинуитет представља сложеницу која је састављена из префикса *dis* који у латинском означава „не”, и глагол у инфинитиву⁴¹. Префикс *dis* употребљава се у значењу супротности уопште. Дисконтинуитет означава прекид, непродужавање појаве па је његов смисао супротан континуитету. Најчешће дисконтинуитет настаје револуционарним променама у ширем смислу (крајем или нестајањем одређених друштава или цивилизација), из којих проистиче нешто различито, нешто друго⁴². Одредивши значење термина, као и нивое и аспекте наше теме приближили смо се одговору на питање шта се збива са раније важећим правом и у праву које се „револуционише”?

III

Да бисмо одговорили на питање о односу правног система и револуције морамо поћи од суштине човека и његовог друштва и права као човековог производа, који се јавља само у људском друштву и којим човек „производи” нова укупна стања и односе. Човек тежи да очува и учврсти оно што је створено, као и жељу да превазиђе наслеђено, да старо замени новим. Или другим речима „оно што човека чини политичким бићем јесте његова способност делања, она му омогућава да се удружује са другима, да дела заједнички и да тежи оним циљевима и подухватима који му, да му овај дар није дат, никада не би пали на памет, а да и не говоримо о жељама његовог срца – да се упусти у нешто сасвим ново”⁴³. Човекова потреба за променама, непрекидно незадовољство, непотпуност и недовољност достигнутог исто је тако насушна потреба, као и она да сачува и продужи оно што је затекао. Тако човек појединачно, сам за себе, и као део друштва без обзира на конкретне и цивилизацијске разлике стално мења и своје услове живота и себе⁴⁴. Једино човек као мисаоно, стваралачко и антиципативно биће, тежи да сазна смисао света, буни се и не мири са постојећим. Овај напор има свој основ у најдубљим слојевима човековог бића. Из наведене противуречности, из незадовољства постојећим рађа се свест о алтернативи, ничу идеје продора у један другачији, бољи свет и настаје социјална револуција која симболизује дисконтинуитет, историјски рез, радикални чин или раскид са постојећим и стварање новог поретка. „Силе историје” нису издвојене из кон-

⁴⁰ Ф. А. Хајек: *Право законодавство и слобода*, 404.

⁴¹ М. Жепић: *Латинско-хрватски или српски рјечник*, Загреб, 1989.

⁴² К. Lowith: *Свјетска историја и догађаје сада*, 49.

⁴³ Х. Арент: *О насиљу*, Београд, 2002, 103.

⁴⁴ Н. Arendt: *Vita activa*, Загреб, 1991, 237, и даље.

текста људског живота, јер човек представља организовану друштвену снагу која „повлачи коначност свих чинилаца на свим тачкама друштвеног процеса... и усклађује деловање различитих сила”⁴⁵. Социјална револуција је, дакле, друштвени преображај у којем су људи непосредно и нужно суочени с проблемом „новог почетка”, а њен циљ данас као и увек не може да буде ништа друго до сама слобода⁴⁶. Поред свеобухватности социјалних и политичких промена којима се прекида континуитет историјског развоја, истовремено се изражава амбиција успостављања једног суштински новог света. Лако је, међутим, увидети да у животу ни једна револуција није срушила постојеће стање тиме што је порекла сва достигнућа ранијих генерација. Елементи старог увек су на неки начин повезани, испреплетени, проткани са новим, или обрнуто, дисконтинуитет је у нужној прожетости и у јединству са континуитетом.

У погледу права карактеристично је да се све промене које не прекидају континуитет врше у складу са одређеним нормама позитивног права. Једном речју, те промене су легалне. Услед тога се у теорији права јављају гледишта да је легалност промена битан показатељ континуитета, а нелегалност знак дисконтинуитета. Па тако, уколико се промене врше супротно нормама позитивног права а суштина права остаје иста, ради се о континуитету. Док постоји континуитет није извршена револуција, али ако је она извршена немогуће је да постоји континуитет. „Дисконтинуитет показује револуцију, а револуција се кроз дисконтинуитет остварује”. Зато се може рећи да је дисконтинуитет критеријум револуције и – обрнуто, како у садржинском друштвено-политичком, тако и у формалном смислу. Сам појам револуције указује „на квалитативну промену, односно, на смену једног државноправног поретка другим. Дакле, дисконтинуитет је само специфичан израз извођења револуције државноправног поретка”⁴⁷. Једна од могућности разрешења односа права и револуције налази се у револуцији која је још екстралегална, али не и противправна чин. С обзиром да се појам права схвата шире „у смислу његове садржајне сагласности са принципом слободе и једнакости. На тај начин право се не исцрпљује у закону и не да се свести на закон и законитост”⁴⁸. По нашем мишљењу критеријум континуитета и дисконтинуитета треба тражити другде, у суштини, у бићу права, одн. да ли помаже даљој афирмацији оптималних могућности човека и његовог друштва.

На једном најопштијем нивоу социјалне револуције су врло сложене појаве које доводе до суштинских промена не само у праву него и у свим сферама друштвеног живота, омогућајући битно другачији положај човека. Са економске стране успоставља се нов начин производње, док са правне тачке гледишта,

⁴⁵ З. Голубовић: *Човек и његов свет*, Београд, 1973, 274; Ф. Мачек: *Филозофија свјетске револуције*, Загреб, б. г.

⁴⁶ Х. Арент: *О револуцији*, 5

⁴⁷ С. Врачар: *Револуција и дисконтинуитет државно правног поретка*, *Анали Правног факултета у Београду*, 1961, бр. 4, 428

⁴⁸ Љ. Тадић: *Наука о политици*, Београд, 1988, 136.

револуција увек тежи да сруши цео правни систем. У политичком смислу револуција се показује као замена једног типа политичког система другим, односно као радикално мењање постојећег државноправног поретка као његовог главног дела, док са становишта идеологије револуција представља последицу сукоба двају различитих погледа на свет. Сложеност социјалне револуције огледа се у томе што сви ти елементи чине јединство, а револуционарне промене врше се било истовремено, или пак одређеним редом и условљавањем⁴⁹ промене, које имају свој завршетак⁵⁰.

Све до недавно социјална револуција посматрана је као унутрашњи преображај у чијој су се позадини налазили међународни односи. Међутим, данас све се више јавља захтев да је неизбежно у њиховом проучавању укључити светске међународне, економске и политичке односе⁵¹.

Социјална револуција са мноштвом разноврсних промена у економској сфери може да буде пропраћена политичком револуцијом, која се увек састоји у освајању политичке власти неопходне за очување и унапређење новог начина устројства живота. У типичним случајевима револуција се изводи радикално, непосредном применом силе и насиља а на крају преуређењем система власти (класични примери су француска и совјетска револуција). Будући да је насиље инструментално, оно је „рационално у оној мери у којој је ефикасно у достизању циља који мора да га оправда“⁵². При томе, насиље као ни моћ нису природни феномени „они припадају политичком домену људских односа чији је суштински, људски квалитет гарантован човековом способношћу делања; способношћу да почне нешто ново“⁵³. У историји насиље је средство револуционарног преображаја, али се револуција може догодити и без употребе силе, у виду сукцесивних преображаја који тек у целини представљају револуцију (добар пример је енглеска револуција)⁵⁴.

Физичка сила као инструмент политичке револуције нарочито је видљива у њеној изненадној ерупцији која се испољава у рушењу старог политичког и правног поретка „и у (готово неизбежном) терору као пратећој појави политичких револуција“. И управо „принуда и насиље који прате ове политичке револуције нарочито њихов ‘вишак’ деловали су код многих одбојно према револуцији“⁵⁵, као и према улози права у револуционарном преображају.

⁴⁹ Л. Питамиц: *Pravo in revolucija*, Љубљана, 1920.

⁵⁰ „Политичка револуција је конфигурисала догађај који се мора завршити (исто као и ратови) у тренутку који је могуће прецизирати: поразом побеђеног и победом победника“. (Б. Сартори: *Демократија. Шта је то?* 280).

⁵¹ Г. Босвел: Теорија светског система и социјална револуција, *Марксизам у свету*, 1989, бр. 2, 47.

⁵² Х. Арент: *О насиљу*, 99 и даље. Х. Арент сматра да је насиље више средство реформе, дакле, еволутивних промена, него револуције.

⁵³ Нав. дело, 100 и 104.

⁵⁴ J. Woddis: *New Theories of Revolution*, Лондон, 1972; Е. Hyams: *A Dictionary of Modern Revolution*, Лондон, 1973.

⁵⁵ Љ. Тадић: *Наука о политици*, 132

Што се тиче права, будући да друштво изражава себе правом у целисти, оно у њему изражава све процесе који се ту јављају. Пошто се правом регулишу нови односи у друштву, „програмирају” нова укупна стања човека и друштвених односа, право се јавља као активан чинилац у процесу револуционарног преображаја. Без обзира на све могуће специфичности историјских околности: начин раскида са старим поретком, социјалним структурама њених носилаца, циљевима, неопходно је имати у виду да сваки револуционарни преображај у себи садржи, условно говорећи, два аспекта. Један је *деструктиван* (разградња темеља постојећег друштва, рушење старог друштвеноправног поретка), а други *конструктиван* (успостављање новог типа друштвених односа и стварање одговарајућих политичких и правних институција). Док разарање старог по правилу кулминира у једном насилном преврату, изградња новог је дуготрајан процес, који се развија деловањем нових структура, укључујући ту и право. Због тога ни дисконтинуитет не може бити „тренутни акт”. С једне страна разбија се и елиминише структура ранијег правног система, укидају се правне норме, акти, институти који су га сачињавали и изграђује нов правни систем. „Нестанак ранијег је претпоставка настанка новог”⁵⁶. Када се револуција врши на други начин, када „прображај није тако одсечан и очигледан”, тада стари поредак трпи веће или мање модификације у битним или мање битним компонентама⁵⁷.

Међутим, као и свугде у објективном свету па тако и на подручју права, ново се рађа из старог и у новом садржају нужно остају елементи старог садржаја⁵⁸. „Негирање старог садржаја уједно је и ’моменат везе’ и нужног континуитета.”⁵⁹ У новом правном систему може, а тако и бива, да се испуне неке нове правне обавезе које су настале у старом правном систему, са којим је прекинут континуитет, као што у новом правном систему остају нетакнута нека субјективна права која и даље важе, тзв. стечена субјективна права⁶⁰. Та загарантована стечена субјективна права није ни могуће, а ни сврсисходно укинути. Ни један законодавац није у могућности да укине читаво „право из претходног система јер би тиме у деликатним условима преузимања и организовања нове власти” наметнуо себи велики посао око новог правног нормирања и то у оним односима који нису битни за егзистенцију његове политичке власти. С друге стране, таквим поступком био би доведен у питање минимум правне сигурности⁶¹. Дак-

⁵⁶ С. Врачар: Револуција и дисконтинуитет државно правног поретка, 429.

⁵⁷ Исто. За револуције које су се скоро десиле „најважнији израз и истовремено показатељ дисконтинуитета јесте доношење новог устава, по садржини радикално различитог од ранијег, а само доношење је супротно правилима о ревизији који садржи стари устав”. (Нав. дело, 430).

⁵⁸ Б. Перић: *Структура права*, Загреб, 1972, 87.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ Види детаљно разматрање о правди и стеченим правима, посебно о сукобу закона у времену и теоријама о стеченим правима код С. Перовића: *Правнофилозофске расправе*, Београд, 1995, 9-145.

⁶¹ Б. Перић: *Структура права*, 82.

ле, револуционарни и рационални законодавац, не може сва субјективна права оснажити, нити их све може укинути. То значи да између новог и старог правног система, у ствари, не постоји апсолутни, већ само релативни дисконтиунитет. Тако, на пример, у својинским односима и политичким правима настапа дисконтиунитет, док у другим областима, рецимо, породичним односима, могу да остану елементи старог, претходног права⁶².

Видимо, дакле, да у доба социјалних револуција долази до дисконтиунитета у сфери права, а да ипак творевине једног права нису у потпуности изгубљене, већ се преузимају из ранијих система и прилагођавају новој улози. Прекид је према томе постепен, уз постојање веза између претходног и новог права. Тако се динамика права манифестује и изражава у постојању не само различитих облика права, већ и елемената различитих типова права. И поред тога правни систем није мозаик одвојених или суседних домена, већ изразито јединство различитих, понекад чак и сукобљених типова права. На овај начин прихватамо плуралистичку концепцију права, која отвара једну нову, значајну оријентацију у поимању система права у свој његовој сложености и целокупности. Истовремено, превазилазе се једностраности у схватању права што је од нарочитог значаја како за теорију права, тако и за правну праксу, у процесу остваривања, тумачења и примене права.

IV

С обзиром да право схватамо интегралистички као динамичко јединство одређеног типа конфликтних друштвених односа, вредносних ставова и циљева, као и система норми које те односе принудно уређују, неопходно је испитати и његову вредносну димензију у доба друштвених преображаја. Ту димензију правног искуства чине вредносни ставови и циљеви „којима се оцењују и пројектују правно релевантни друштвени односи”⁶³. Остављамо по страни непосредно бављење релацијском димензијом, и ограничавамо се на испитивање и револуције и правних вредности.

Мир представља основну и „универзалну” правну вредност која проистиче из саме суштине човека, а чије непостојање укида, или доводи у питање остваривање реда, правне сигурности, као и осталих вредности без којих нема права. И само конституисање друштва у правни поредак постоји онда када се мноштво различитих, чак сукобљених интереса може „организовати”, стабилизovati и принудно усмеравати правним нормама. Бит и суштину мира чини спречавање самовоље или илегалног и насиља појединца или колектива који настоје да монополизују физичку принуду. Стање нереди и насиља, ратова и

⁶² Ж. Миладиновић: *Сћечена права, Jura acquisita*, Београд, 1926.

⁶³ Н. Висковић: *Појам права*, 107

сукоба погодује аномији и хаосу, стању Хобсовог *bellum omnium contra omnes*. Сама правна вредност мира тежи универзализацији не само у националним, него и оквирима међународног мира како би право могло функционисати. Због тога разликујемо мир у ширем смислу који означава уљуђене односе реда, хармоније, који се успостављају након нереди, побуна, оружаних борби и револуција. У ужем смислу мир на унутрашњем плану у једној држави означава релативно хармоничан и цивилизован однос између људи. С једне стране, „човек је биће реда и мира, стварања а не разарања, па и када крши ред и мир, он то чини, пре свега, ради остварења бољег мира и реда”⁶⁴. С друге стране, „мир једини омогућава опстанак света и у њему остварење највише универзалне светске вредности – опстанак људи у њиховом људском достојанству”⁶⁵.

Упоредо са миром иде и ред који право штити, али који је и претпоставка остваривања осталих правних вредности. Ред као онтолошко својство законитости света, постаје у аксиолошком виду вредност што значи да треба да постоји као позитивно својство света. Поред тог објективног постојања реда, ред постоји и субјективно, у садржају људске свести „који обавезује на одређено понашање, који постаје дужност и добија нормативну снагу”⁶⁶. И људи као појединци и друштво као целина стално улажу напор да остваре што чвршћи и што јасније одређен ред. Тако у друштву и код појединаца преовладава тежња за редом која преовладава над такође присутном тежњом за нередом. Од тих рушилачких тежњи треба разликовати настојања за суштинским променама у доба револуције, као и оне за увођењем новог реда и поретка, нових вредности. Имајући у виду да се у току трајања револуције разликују фазе рушења „старог” и период изградње новог, који може да траје дуже или краће⁶⁷, појављују се снаге, које су за одржавање датог поретка, и друге које су за његово рушење због чега настају сукоби и борбе. Све у свему, кад се све узме у обзир нема увођења новог реда и поретка који није повезан са борбом и који не носи за собом и неко зло⁶⁸. Међутим, само по себи није никаквим неминовним законима друштва и природе обезбеђено да ће ново право, тј. правни систем бити бољи. Критеријум за то треба тржити у суштини човека и друштва, у степену остваривања циљева слободе. Да би се слобода остварила поред мира и реда нужна је још и правна сигурност.

У анализи правних вредности у доба корених промена, посебно у периоду изградње „новог” поретка ваља разликовати три димензије правне сигурности. Пре свега, временску димензију, изражену кроз захтев за стабилност правних прописа у времену. Затим садржинску димензију која је везана за стабилност садржаја којим се усмеравају правни прописи, тако да се правним нор-

⁶⁴ Р. Лукић: *Систем филозофије права*, Београд, 1992, 227

⁶⁵ Нав. дело, 461.

⁶⁶ Нав. дело, 225.

⁶⁷ М. Virally: *La pensée juridique*, 193.

⁶⁸ Р. Лукић: *Систем филозофије права*, 226.

мама генерално и апстрактно предвиђају обавезе, овлашћења, прекршаји и санкције. И, коначно, друштвену димензију, према којој је правно регулисање усмерено унапред, на све будуће истоврсне односе унутар заједнице.⁶⁹ Тако се нужност правне сигурности исказује на свим „нивоима” права, стварању, и примени, тј. његовом остваривању.

С обзиром да је правна сигурност један од темеља друштвене сигурности, коју је још Монтескје одредио као извор „друштвеног спокојства” она је тесно повезана са миром. Двострука веза између вредности мира и правне сигурности исказује се на следећи начин: „Прво, сигурност као трајнија предвидљивост могућа је у конфликтном друштву тек при стању мира будући да самовољно, приватно и насилно решавање сукоба увелико смањује могућности или чак чини илузорним предвиђање и планирање понашања правних субјеката”⁷⁰. У том смислу може се констатовати да је мир један минимум правне сигурности⁷¹. И друго, „кад је већ успостављен мир и заснована политичка власт принцип правне сигурности тражи још и објективизацију деловања или ог-раничење моћи носиоца политичке власти. Захтева се, наиме, да политичка власт ствара правне норме и врши радње физичке принуде по унапред предвиђеном поступку, и да одржи трајност (стабилност) успостављених правних односа”⁷². И док је мир ограничење насиља међу грађанима, правна сигурност подразумева заштићеност грађана од међусобних самовољних и незаконитих поступака, као и заштићеност грађана од самовољног и незаконитог упадања субјеката политичке власти у њихове интересне сфере⁷³. Управо у овом другом делу испољава се посебан значај правне сигурности у процесу друштвених преображаја и њене усмерености на политичку власт, с обзиром да они који имају монопол физичке принуде у друштву, имају и највећу могућност самовоље и гажења закона, па дакле и правне сигурности.

Оно што се односи на правну вредност мира важи и за правну сигурност. Сигурност је релативна зато што је немогуће да се оствари стање потпуне предвидљивости. Та немогућност је онтолошке и гносеолошке природе. Имајући у виду нова сазнања, човек непрекидно и нужно преображава сопствене и туђе услове живота а да при томе потпуно не „контролише” властите творевине. Људима, наиме, није дато да сазнају суштину ствари, коначну истину, крајње узроке и сврху света да би томе саобразе или правно регулисање. И друго, правна сигурност коју носи правни поредак јесте „општа људска вредност у оној мери у којој је нужан услов опстанка друштва и одређеног спокојства и развоја појединаца”⁷⁴. Постоје и могу постојати случајеви нарушавања правне

⁶⁹ Е. Пусић: *Друштвена регулација*, Загреб, 1989, 208.

⁷⁰ Н. Висковић: *Појам права*, 142.

⁷¹ L. L. Lacambre: *Filosofia del derecho*, Barcelona, 1961, 588.

⁷² Н. Висковић: *Појам права*, 142.

⁷³ Исто.

⁷⁴ Исто.

сигурности у доба револуције, у виду недовољне каквоће и количине права, као, рецимо, неусклађеност права и друштвене стварности, предвиђање ретро-активног дејства правних норми, постојање честих правних празнина итд.⁷⁵

Поред тога што је вредност правне сигурности релативна она је и амбивалентна. „Кад је максимално остварена правна сигурност престаје бити пожељна. Неизвесност као доживљај дезоријентације и страха који је извор захтева за сигурношћу, претвара се, кад је сигурност ма и приближно остварена, у спремност на неизвесност у позитивном смислу”, као могућност новог, као слободу. То се односи на слободу, потребу за променом постојећег правног система нарочито ако се „у друштву шире и јачају интереси који у оквиру тог система не налазе могућност властитог задовољавања”. Променом правног система, међутим, почиње нови циклус неизвесности и сигурности. Модалитети мењања по правилу повећавају степен неизвесности у друштву и то овај пут опет као негативан доживљај помањкања оријентације и непоузданост функционисања институција. Правна сигурност опет постаје пожељни циљ⁷⁶.

Ако се слобода као вредност схвати као битно људско својство и сама суштина човека, онда слобода није ништа друго него самоодлучивање и могућност самоодређења субјекта. Самоодлучивање означава одсуство спољашњих утицаја било природних, политичких, религијских или идеолошких на одлуке које човек доноси. За самоодређење је битно да „омогућује човеку да учествује у стварању самог себе да себе остварује у правцу који сам изабере... додајући себи нешто што му природа није дала, остављајући у њему празнину, коју треба да попуне он и друштво. Дајући човеку тако могућност самостварања слобода је једна од основних вредности за човека и друштво, коју право мора да штити и развија”. Слобода је благослов природе за човека јер му омогућава да обезбеди срећу у животу која се заправо суштински састоји у могућности да се живи по својој вољи, што значи слободно. „Ход слободе је ход човечанства, она је једна од основних мерила човештва, па према томе и права”⁷⁷.

Ако је крајњи циљ револуције слобода, а ново право које се ствара у том погледу јесте важно средство, поставља се, на крају, питање да ли је оно ту своју функцију у свим револуцијама подједнако остваривало. При давању одговора на питање мора се поћи од тога да је свако право – и тзв. старо и ново, које у датим оквирима нужности успева да помогне афирмацији историјски оптималних могућности човека и друштва у одређеном историјском тренутку, – у суштини средство слободе. Критеријум остварења циља револуције мора се тако непосредно изводити из оквира историјске ситуације (укупност односа нужности, могућност деловања у оквиру њих и подобност датог права да афирмише у том историјском тренутку остварљиве потенцијале човека и друштва). Тако смо стигли до сигурног критеријума оцене вредности правних система

⁷⁵ С. Перовић: *Прво-филозофске расправе*, 382

⁷⁶ Е. Пусић: *Друштвена регулација*, 210

⁷⁷ Р. Лукић: *Систем филозофије права*, 222

одређеног друштва. Том мером мерени, правни системи појединих друштава и историјских епоха, показаће се као системи који су стајали испод нивоа својих историјских могућности.

V

На основу претходног излагања о континуитету и дисконтинуитету права у доба друштвених промена могу се истаћи многобројни закључци. Задржаћемо се само на неким идејама, утолико пре што сви остали закључци проистичу из њих, или се на њима, мање-више, заснивају.

Прво, теоријскоправна расправа мора поћи од разликовања хијерархијског и научног значења израза правни систем. Оба наведена правна система, фактички и научни правни систем, јављају се у општем правном искуству и у правној теорији на два нивоа – на нивоу конкретне националне проблематике и на нивоу општетеоријске проблематике.

Друго, елементи правног система стално су подложни променама. Поред дневних, „ситних”, еволутивних промена у правном систему, постоје и битне радикалне промене – револуције. Револуцијом се прекида континуитет историјског развоја, а истовремено се изражава амбиција успостављања једног суштински новог света. Међутим, у животу ни једна револуција није срушила постојеће стање тиме што је порекла сва достигнућа ранијих генерација. Елементи старог увек су на неки начин повезани, испреплетени, уткани у ново, или обрнуто, дисконтинуитет је у нужној прожетости и у јединству са континуитетом. Тако се револуција изражава као „дисконтинуитет континуитета и континуитет дисконтинуитета”. У сфери права, творевине једног права нису у потпуности изгубљене, већ се преузимају из ранијих система и прилагођавају новој улози. Прекид је према томе постепен, уз постојање веза између претходног и новог права. Динамика права се манифестује и изражава у постојању не само различитих облика права, већ и елемената различитих типова права.

Треће, што се тиче правних вредности и револуције неопходно је у циљу реализације слободе да се поред реда и мира оствари и правна сигурност. Свако право – и тзв. старо и ново, које у датим оквирима нужности успева да афирмише, односно да помогне афирмацији историјски оптималних могућности човека и друштва у одређеном историјском тренутку – у суштини је средство слободе. Критеријум остварења циља револуције мора се тако непосредно изводити из оквира историјске ситуације (укупност односа нужности, могућност деловања у оквиру њих и подобност датог права да афирмише у том историјском тренутку остварљиве потенцијале човека и друштва).

*Gordana Vukadinović Ph.D. Full professor
Novi Sad School of Law*

Continuity and discontinuity of law in times of social changes

Abstract

The author rejected reduction in legal concepts, which led to simplification of reality, and she opted for integral views, whereby she came to a trilateral conceptual framework for further analysis of the research topic. She split the notion of legal system by its hierarchical and scientific meaning, into the national and generally theoretical. She understands the revolution as both continuity of discontinuity and discontinuity of continuity. In light of legal values and revolution, the author analyses legal certainty as a tool for exercising liberty, together with law and order. In line with all the previously mentioned, any right – be it old or a new one, which leads to affirmation of historically optimal capacities of an individual or a society within a specific historical moment, represents in its essence an asset of liberty. Criteria that apply to achievement of revolutionary goals are drawn directly from their historical framework.